

Urszula Dzikiewicz-Gazda

Wydział Nauk Pedagogicznych. Dolnośląska Szkoła Wyższa

Spółeczno-ideologiczne konteksty uwikłania edukacji przedszkolnej

ABSTRAKT: W artykule przedstawiono neoliberalne uwikłania edukacji przedszkolnej w oparciu o realizowany obecnie we wrocławskich przedszkolach projektu „Przedsiębiorczy Przedszkolak?”. Dokonano krytycznej analizy założeń projektu, ujawniając ideologiczne mechanizmy procesu komercjalizacji świata życia dziecka, czyli wczesnego socjalizowania do efektywnego funkcjonowania w ramach rynku konsumpcyjnego.

SŁOWA KLUCZOWE: edukacja przedszkolna, finanse, ideologia neoliberalna, konsument, pieniądz, przedsiębiorczość

Jak cytować: Dzikiewicz-Gazda, U. (2012). Spółeczno-ideologiczne konteksty uwikłania edukacji przedszkolnej. *Forum Oświatowe*, 2(47), 167-174. Pobrano z: <http://forumoswiatowe.pl>

How to cite: Dzikiewicz-Gazda, U. (2012). Spółeczno-ideologiczne konteksty uwikłania edukacji przedszkolnej. *Forum Oświatowe*, 2(47), 167-174. Retrieved from: <http://forumoswiatowe.pl>

WPROWADZENIE

Inspiracją dla problematyki niniejszych rozważań jest koncepcja projektu „Przedsiębiorczy Przedszkolak” realizowanego aktualnie w dwunastu wrocławskich przedszkolach. Z perspektywy badacza i praktyka dzielącego się na co dzień doświadczeniem pedagogicznym z nauczycielami oraz tymi, którzy przygotowują się do tego zawodu – studentami pedagogiki, odsłonić chcę mechanizmy ideologicznego zniewalania dzieci na etapie edukacji przedszkolnej. Na przykładzie opracowanego programu i realizowanych w ramach wyżej wymienionego projektu zajęć dydaktycznych w przedszkolu postaram się dowieść, iż narzucanie dzieciom znaczeń i kształtowanie nawyków w kierunku pożądanej aktywności wpisuje się intencjonalnie w proces komercjalizacji świata życia dziecka dokonujący się w myśl założeń neoliberalnej ideologii.

Projekt „Przedsiębiorczy Przedszkolak” stał się przedmiotem dyskusji grupowej prowadzonej w ramach modułu kształcenia przedmiotów kierunkowych na profilu praktycznym studentów pedagogiki drugiego stopnia, przedmiotu *społeczno-ideologiczne* konteksty edukacji, realizowanego w Dolnośląskiej Szkole Wyższej we Wrocławiu. Program kształcenia dla kierunku studiów *pedagogika* umiejscowiony jest zarówno w obszarze idei jak i praktyk społecznych. Konieczność uwzględnienia dwóch obszarów kształcenia w zakresie nauk humanistycznych i społecznych wyraźnie widać na przykładzie podstawowej kategorii pedagogiki, jaką jest edukacja. W niej bowiem na równi zaznacza się idea z działaniem, i to, co jednostkowe, indywidualne spleta się zawsze z wymiarem grupowym, społecznym.

Edukacja rozumiana jako najszerszy proces społeczny osadzona jest w socjokulturowym i polityczno-ekonomicznym kontekście zachodzących zjawisk i zdarzeń społecznych. Naznaczają one wszystko to, co się dzieje w praktyce edukacyjnej i dlatego też nie sposób rozumieć, analizować edukacji począwszy od etapu przedszkolnego bez odwołania się do całości funkcjonowania systemu społecznego.

Swoistą opowieścią, narracją procesów i zdarzeń w świecie życia społecznego są ideologie. Stanowią one sieć przenikających się ukrytych związków, zależności i uwarunkowań kulturowo-polityczno-ekonomicznych, w które społeczeństwo w danym miejscu i czasie jest uwikłane. Ideologie przenikają codzienność i każdą sferę bycia społecznego, w tym także edukację. Opis, diagnozowanie i krytyczne badanie społeczno-ideologicznych kontekstów edukacji, jakie realizujemy podczas zajęć dydaktycznych w naszej uczelni, umożliwiłaby refleksyjny wgląd w to, co rzeczywiście w praktyce edukacyjnej się dzieje, ujawnia bowiem treści oficjalnego programu, jak i demaskuje ukryte mechanizmy funkcjonowania edukacji w złożonym systemie społecznym.

Przykładem dobrze ilustrującym proces uwikłania edukacji na etapie przedszkolnym w system dominującej dziś ideologii jest koncepcja programowa realizowanego projektu „Przedsiębiorczy Przedszkolak”, którą przedstawię poniżej.

IDEOLOGICZNE ZNIEWALANIE
– KOMERCJALIZACJA ŻYCIA ŚWIATA DZIECKA

Projekt „Przedsiębiorczy Przedszkolak” jest wspólną inicjatywą Urzędu Miejskiego Wrocławia, Biura Rozwoju Gospodarczego i Wydziału Edukacji. Partnerem merytorycznym projektu jest Wrocławskie Centrum Doskonalenia Nauczycieli. Odbiorcami projektu są dzieci w wieku 4. i 5. lat, z dwunastu wrocławskich przedszkoli i ich rodzice. Czas trwania projektu to okres ponad dwóch lat począwszy od 1 października 2010 roku do 30 czerwca 2012 roku.

Z opisu projektu dowiadujemy się na wstępie, iż stanowi on element realizowanego przez miasto Wrocław programu „Edukacja Przedsiębiorczości”, który obejmował dotąd uczniów wybranych szkół podstawowych oraz gimnazjów i cieszył się powodzeniem.

„Celem projektu jest tworzenie we Wrocławiu większej ilości mikro, małych i średnich firm – świadomych i konkurencyjnych w warunkach gospodarki rynkowej, jak również promowanie kultury przedsiębiorczości jako pożądanej kompetencji na rynku pracy. Dodatkowym zadaniem jest wsparcie systemu edukacji poprzez zaproponowanie innowacyjnych narzędzi podnoszenia świadomości finansowej dzieci. Realizowane projekty są ukierunkowane na szeroko pojętą edukację oraz promocję postaw przedsiębiorczych” (Iwanowska, Kondracka-Szała, Stawowczyk-Płaza, i Szymczuk, 2010, s. 5).

Już ze wstępnego opisu projektu bez żadnych wątpliwości wiemy, jakiej rzeczywistości społecznej on dotyczy. Opis ten sporządzony jest bowiem z podstawowych pojęć i procesów znamienych dla funkcjonowania ideologii neoliberalnej obejmujących: tworzenia konkurencyjnych i świadomych firm w warunkach gospodarki rynkowej, promocji kultury przedsiębiorczości i postaw przedsiębiorczych.

Zastanowić tu może fakt, na ile tworzenie we Wrocławiu większej ilości małych, średnich firm dotyczy może dzieci w wieku przedszkolnym? Jednakże przywołanie w opisie projektu kategorii takich jak: kultura, edukacja, postawy – przywodzi na myśl procesy intencjonalne i realizowane w dłuższej perspektywie czasowej. Na uwagę w tym fragmencie opisu zasługuje też kwestia kształtowania pożądanych kompetencji odniesiona tu do rynku pracy. Samo pojęcie „kompetencja” źródłowo odnosi się do określonego zestawu umiejętności, sprawności i zwyczajów wyuczonych w czasie i potwierdzonych skutecznością działania. Chodzi tu zatem o jak najwcześniejsze przygotowanie dzieci do działania przedsiębiorczego na przyszłym dla nich rynku pracy.

Lista pojęć – kluczy adekwatnych dla funkcjonowania neoliberalnej ideologii byłaby niekompletna bez centralnej dla niej kategorii konsumenta. Kształtowanie tejże postawy zaakcentowane jest w dalszej części opisu projektu. „Projektem ‘Przedsiębiorczy Przedszkolak’ pragniemy rozpocząć edukację finansową dzieci w wieku przedszkolnym zapraszając je do odkrywania tajemnic pieniądza, tajników

udanych i oszczędnych zakupów, dążąc do ukształtowania – w przyszłości – prawidłowych postaw konsumenta” (Iwanowska i in., 2010, s. 5).

Analiza treści tego akapitu wyraźnie podnosi rangę swoistej edukacji, edukacji finansowej dla dzieci, rozłożonej w czasie, gdyż odniesionej do przyszłości i wsparcie jej poprzez wcześniej zaznaczone w opisie *zaproponowane innowacyjne narzędzia* pomocne w odkrywaniu tajemnic pieniądza i tajników zakupów. Celem i zadaniem tejsze edukacji na etapie przedszkolnym jest modelowanie postawy w kierunku ukształtowania racjonalnego (prawidłowego) w przyszłości konsumenta.

Warto teraz przyjrzeć się ogólnym celom projektu, które w dalszej części założeń programowych są wyszczególnione i obejmują: „promowanie idei przedsiębiorczości, zdobywanie wiedzy z szeroko pojętej edukacji ekonomicznej, zwiększenie świadomości odbioru przekazu reklamowego, kształtowanie nawyku racjonalnego gospodarowania pieniędzmi i zapoznanie z historią pieniądza” (Iwanowska i in., 2010, s. 5-6). Zaproponowane tu cele w niewielkim stopniu przystają do możliwości rozwoju poznawczego dzieci w wieku 4., 5. lat. Zastanawia przykładowo fakt, w jaki sposób przybliżyć dzieciom samo pojęcie „przedsiębiorczy”, semantycznie oznaczający: obrotny, zapobiegliwy, zaradny, przed siebie biorący? Jakie nawyki w związku z przedsiębiorczością rynkową, jakie sprawności i umiejętności kształtować w zabawie jako podstawowej formie aktywności dziecka w tym wieku – dla promowania idei przedsiębiorczości?

Zdumienie budzi też cel następny – zdobywanie wiedzy z szeroko pojętej edukacji ekonomicznej. Z pewnością takie treści odnaleźć można w programach szkolnych czy uczelni wyższych i dlatego też realizacja tego celu na etapie edukacji przedszkolnej raczej nie jest możliwa. Kolejny cel odniesiony do kształtowania nawyku racjonalnego gospodarowania pieniędzmi już niejako z góry przyznaje dzieciom status pełnoprawnych konsumentów, jednostek zarządzających finansami i choć źródło ich wypracowania nie pochodzi od samych dzieci, to jednakże ich gromadzenie i używanie należy już do ich aktywnych decyzji.

Cele związane ze świadomością odbioru przekazu reklamowego oraz zapoznanie z historią pieniądza należą w moim przekonaniu do treści istotnych poznawczo i mogących budzić żywe zainteresowanie u dzieci. Fascynujące uwagę i odkrywcze dla przedszkolaków mogą być treści opowiadań dotyczące dziejów środków płatniczych. Poczynając od czasów gospodarki naturalnej, towarowo-wymiennej aż po współczesność stworzyć wszak można znakomitą i naturalną sposobność wglądu do ciekawej historii tego, jak ludzie dawniej żyli, pracowali, co uważali za drogocenne, czym i jak kiedyś za pracę płacono.

Warte uwagi, choć jednocześnie trudne w realizacji, jest z pewnością kształtowanie świadomości odbioru przekazu reklamowego u dzieci. Twórcy współczesnych reklam dla dzieci znakomicie wykorzystują wszystkie aspekty, atrybuty natychmiastowego i skutecznego oddziaływania na zmysły odbiorców, ich wyobraźnię, uczucia i pragnienia zakupu reklamowanego produktu. Z podsyconymi przez reklamę wirtualnymi uczuciami radości, szczęścia posiadania upragnionej zabawki trudno się zmagać, ale można unaoczniać dzieciom na przykład różnicę pomiędzy medialnym

wyglądem reklamowanego przedmiotu a jego stanem faktycznym. Jakże często jest on wyolbrzymiony, wyostrzony w wymiarze najbardziej interesującym dziecko.

Przedstawione powyżej cele ogólne uszczegółowione celami kierunkowymi i operacyjnymi realizowane są podczas zajęć dydaktycznych w oparciu o przygotowane przez nauczycielki wychowania przedszkolnego (współautorki projektu) konspekty. Materiały dydaktyczne poprzedza krótkie zaproszenie autorów do czynnego udziału w projekcie wraz z wyartykułowaną motywacją wyboru tejże problematyki.

„Uzasadnieniem podjęcia w pracy z dziećmi tej tematyki jest otaczająca nas rzeczywistość. Im wcześniej dzieci poznają świat finansów, tym lepiej będą w nim funkcjonowały. Projekt ten wprowadzając małe dzieci w świat ekonomii uczy dbałości o gospodarkę naszego kraju i przyszłość kolejnych pokoleń. Tak trudny temat połączono z atrakcyjną dla dzieci formą, której głównym bohaterem jest sympatyczny Krasnal Złotóweczka, z którym dzieci odkrywają tajemnice finansów” (Iwanowska i in., 2010, s. 4).

Ten fragment wypowiedzi śmiało może posłużyć jako wzorcowy model budowania ideologicznej narracji. Każda bowiem ideologia jako pewna uniwersalna zasada konstruowania obrazu świata i budowania świadomości społecznej zawiera w sobie pewne, podstawowe składniki. Ideologia podsuwa poglądy, opinie i przekonania o tym, czym świat jest i jaki powinien być dla najlepszego w nim funkcjonowania (składnik opisowy i normatywny). Przedstawia też wybrane idee i wartości dla realizacji celów, których w praktyce społecznej nie sposób zakwestionować (składnik wartościujący) i jako system ideologia dostarcza dyrektyw postępowania, które wydają się być naturalne, oczywiste i słuszne dla racjonalnego działania w służbie realizacji własnych celów (składnik aktywizujący).

W przedstawionym powyżej fragmencie omawianego przeze mnie projektu te podstawowe składniki ideologii bez trudu dają się wyróżnić. Oto z opisu wiemy, czym jest otaczająca nas rzeczywistość – jest to *świat finansów, ekonomii* i co należy czynić, by jak najlepiej w nim funkcjonować – *poprzez wczesne poznawanie świata finansów*. Wartości, idee w tej wypowiedzi dotyczą kwestii „dbałości o gospodarkę naszego kraju i przyszłość kolejnych pokoleń” (Iwanowska i in., 2010, s. 4). Ostatni element ideologicznej narracji wskazujący jak praktycznie realizować założony cel, jakimi posłużyć się narzędziami – jest tu również wyraźnie wyartykułowany. Przypomnę w tym miejscu o zaproponowanych w opisie projektu *innowacyjnych narzędziach i atrakcyjnych formach podnoszenia świadomości finansowej dzieci*. Głównym bohaterem ich jest *sympatyczny Krasnal Złotóweczka, z którym dzieci odkrywają tajemnice finansów i tajników udanych zakupów*.

Dalsza lektura scenariuszy zajęć przeznaczonych dla dwóch grup wiekowych pozwala poznać jeszcze inne pomoce dydaktyczne, a wśród nich maskotki – którymi są pomocnicy *Krasnala Złotóweczki*, pojawia się też król krasnali EKONOMIUSZ WIELKI, ponadto monety i banknoty obowiązujące w Polsce jak również bankomat, a także osobiste karty do niego, które ma otrzymać każdy pięciolatek. Z materiałów dostęp-

nych na stronie projektu dowiadujemy się, iż makietę bankomatu, który jest wiernym odwzorowaniem rzeczywistego – dostarczył Nordea Bank Polska. Bankomat ten jest dostosowany do wzrostu dzieci, tak by mogły z niego „korzystać” i odbierać bajkowe pieniądze, działające w świecie *Krasnala Złotóweczki*.

Warto podkreślić, że w zaproponowanych zajęciach, zabawach z udziałem króla krasnali i jego pomocników dba się o szczególnie klimat ciepła, radości i przywiązania, są to bohaterowie bliscy dzieciom, pomocni w nauce i odkrywaniu kolejnych tajemnic finansowych. Król EKONOMIUSZ WIELKI i *Krasnal Złotóweczka* zaznaczeni są w konspektach zawsze wielką literą. A oto przykłady zajęć. Zabawy ruchowe *wskocz na monetę*, przy szeleście banknotów i odgłosach monet, rozmowy tematyczne – szukanie odpowiedzi między innymi na pytanie: dlaczego ludzie oszczędzają pieniądze z przykładowymi podpowiedziami: „żeby mieć ich więcej, żeby kupić coś droższego, żeby je mieć na wszelki wypadek” (Iwanowska, 2012, s. 32). Jest zabawa tematyczna *wyjście do sklepu* z demonstrowaniem transakcji kupna – sprzedaży, oraz *rozmowa kwalifikacyjna na stanowisko ekspedientki* z przykładowymi pytaniami: ile chciałaby pani zarabiać, jak zachęciłaby pani klienta do kupienia jabłek? To jedynie wybrane przykłady spośród bogatego zestawu materiału dydaktycznego przygotowanego przez nauczycielki wychowania przedszkolnego przy wsparciu atrakcyjnych pomocy dydaktycznych, które sfinansowane zostały przez Nordea Bank Polska.

ZAKOŃCZENIE

Zastanawiający to i zdumiewający w swoich treściach projekt. Zatrważający, gdy idzie o świadomość osób dorosłych, czy też raczej ich nieświadomość względem zjawiska komercjalizacji świata życia dziecka. Komercjalizacja dzieciństwa to uwikłanie dziecka w szeroko rozumiany proces konsumpcji (Zwiernik, 2011), którego znakomitą ilustracją stanowi omawiany tu projekt z zakresu edukacji przedszkolnej. Narzuca ona dzieciom nie tylko pewien zasób wiedzy, ale także wpychane w kulturę, a więc także w normy, symbole i wartości przyjęte w tej kulturze.

„Nasze społeczeństwo – jak podkreśla Zygmunt Bauman – jest społeczeństwem konsumentów, w jakim kultura, podobnie reszcie świata przez konsumentów doświadczanego, jawi się ludziom jako składnica przeznaczonych do konsumpcji towarów, z których każdy rywalizuje o przyciągnięcie nieznośnie ulotnej i rozproszonej uwagi potencjalnych klientów oraz zatrzymanie jej na sobie przez dłuższą niż mgnienie oka chwilę. [...] ...kultura płynnej nowoczesności nie posiada ‘ludu’ do oświecania i uszlachetniania; posiada natomiast klientów do uwodzenia” (Bauman, 2011, s. 28, 30).

Zaproponowana przez dorosłych w ramach projektu propozycja zajęć, zabaw i naki elementarnych pojęć z zakresu ekonomii i finansów dla dzieci w wieku przedszkolnym zdaje się być na pozór neutralna, wyglądająca niewinnie. Bliższy wgląd w założenia koncepcyjne, scenariusze zajęć, innowacyjne pomoce/narzędzia, po-

zwala ujrzeć przemysłany, perspektywicznie zaprojektowany mechanizm oddziaływania ideologicznego, podstępnie skrywającego jego cele i zadania. Ideologia wszak jak niewidzialna sieć miękko i ściśle oplata wszystkie organizmy życia społecznego poczynając od dzieci – a siła jej działania jest tym bardziej przemożna, im bardziej zamaskowana i nieświadomiana.

Ideologia jak to słusznie podkreśla Gutek, jeśli jest narzucona przez grupę dominującą wywiera bezpośredni wpływ na edukację w następujący sposób: kształtuje zasady polityki edukacyjnej, formułuje oczekiwania, wyznacza standardy osiągnięć i cele kształcenia, a za pośrednictwem środowiska edukacyjnego przekazuje i utrwala pewne postawy, wartości i pożądane umiejętności (Gutek, 2003).

Zdominowanie edukacji przez neoliberalizm i tym samym coraz wyraźniejsze poddawanie jej ideologii wolnorynkowej jest w jakiejś mierze pedagogom znane, rozwijane głównie poprzez krytyczne analizy dyskursu ideologicznego zaprezentowanego między innymi w pracy *Neoliberalne uwikłania edukacji* autorstwa Potulickiej i Rutkowiak wydanej w 2010 roku. Omawiany w niniejszym tekście Projekt dobrze wpisuje się w neoliberalne reformy edukacji, które, jak podkreślają wyżej wymienione autorki, są integralną częścią projektu niezwyklej koncentracji władzy politycznej i ekonomicznej, zmiany modelu państwa oraz zmasowanego oddziaływania na człowieka celem urobienia go na wytwór neoliberalizmu, człowieka o trzech obliczach: gorliwego producenta, namiętnego konsumenta i człowieka wybrakowanego (Potulicka, Rutkowiak, 2010).

Krytyczna analiza założeń projektu odsłania mechanizmy socjalizowania dzieci do sprawnego funkcjonowania w ramach rynku konsumpcyjnego. Na uwagę zasługuje fakt, iż kształtowanie konsumenta na tak wczesnym etapie edukacji z pewnością proces ten czyni w pełni skuteczny. Dzięki rozwojowi neuronauk znacznie więcej dziś wiemy na temat tego, jak uczy się nasz mózg. Nauka połączona z zabawą tematyczną, modelowanie zachowań społecznych znakomicie i trwale uaktywnia rozwój sieci neuronów lustrzanych umożliwiających i odpowiedzialnych za proces najbardziej efektywnego uczenia się. „Wszystko, czego doświadcza młody mózg, niejako rzeźbi jego strukturę. Połączenia neuronalne i zapisane w nich modele działania, determinują przyszłe możliwości silniej, niż jeszcze niedawno skłonni byliśmy przyjąć” (Żylińska, 2012, s. 3).

Na przykładzie zrealizowanych zajęć dydaktycznych, których osnową stał się projekt „Przedsiębiorczy Przedszkolak” otrzymałam taką konkluzję w wyniku aktywnej dyskusji: *ten projekt to jakaś prowokacja, niemożliwe by tak naprawdę zniewalać małe dzieci!*

BIBLIOGRAFIA

- Bauman, Z. (2011). *Kultura płynnej nowoczesności*. Warszawa: Narodowy Instytut Audiowizualny; Agora S. A.
- Gutek, G. L. (2003). *Filozoficzne i ideologiczne podstawy edukacji*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.

- Iwanowska, J., Kondracka-Szala, M., Stawowczyk-Płaza, A i Szymczuk, M. (2010). *Projekt "Przedsiębiorczy Przedszkolak" : konspekty zajęć*. Wrocław: Urząd Miejski Wrocławia, Biuro Rozwoju Gospodarczego i Wydział Edukacji. Pobrano 31 października 2012, z: http://www.wroclaw.pl/files/przedszkolaki/Przedsiębiorczy_przedszkolak_konspekt_07.2012.pdf
- Potulicka, E. i Rutkowiak, J. (2010). *Neoliberalne uwikłania edukacji*. Kraków: OF „Impuls”.
- Zwiernik, J. (2011). *Globalny dzieciak jako partner w dialogu nauczycielskim*. Rękopis w posiadaniu autora.
- Żylińska, M. (2012). *Jak wykorzystać w szkole potencjał mózgu?* Wrocław: Dolnośląska Szkoła Wyższa. Materiał powielany.

SOCIAL AND IDEOLOGICAL ENTANGLEMENTS OF PRESCHOOL EDUCATION

ABSTRACT: In this article I address a phenomenon that I call “neo-liberal entanglements” of preschool education, clearly observable in the project “Enterprising Preschooler” currently underway in Wrocław’s preschools. I provide a critical analysis of the project, exposing the ideological mechanisms that contribute to the commercialization of children’s life worlds and their early socialization into the mechanisms of market consumerism.

KEYWORDS: consumer, entrepreneurship, finances, neo-liberalism, money, pre-school education